

מפי כהן

שיעורו השבועי של

מו"ר הרב שמעון כהן שליט"א

פרקי תפילה

מוקדש לעילוי נשמתו הטהורה
של המנוח **אברהם בן סעדה ז"ל**

מתפילת היחיד לתפילת הציבור

ראשי פרקים:

מצוות עשה להתפלל בכל יום ✦ התפילה - ממשוה רבנו ועד עזרא ✦ חז"ל תיקנו נוסח לתפילה ✦ לשון פשוטה עם עומק של כוונה ✦ בדברים העיקריים כולם מודים ✦ מתפילת יחיד לתפילת ציבור ✦ השראת שכניה על ידי כוח הציבור ✦ דניאל התפלל שלוש תפילות ביום ✦ חביבה תפילה יותר ממאה מעשים טובים ✦ אנא השב שכנתך לציון ✦ יצייר בדמיונו שהוא כנגד ירושלים

אם היה רגיל, מרבה בתחינה ובקשה, ואם היה ערל שפתים, מדבר כפי יכולתו ובכל עת שירצה. וכן מנין התפילות, כל אחד כפי יכולתו, יש מתפלל פעם אחת ביום, ויש מתפללין פעמים הרבה. והכל יהיו מתפללין נכח המקדש בכל מקום שיהיה, וכן היה הדבר תמיד ממשוה רבינו ועד עזרא."

ממשוה רבנו ועד עזרא כל אחד היה מתפלל כרצונו, לא היתה תפילה מסודרת ולא היה סידור תפילה. כל אחד כתב לעצמו נוסח של תפילה משלו, לפי כוחו ויכולתו ונטיית לבבו.

חז"ל תיקנו נוסח לתפילה

ממשיך הרמב"ם²:

"כיון שגלו ישראל בימי נבוכדנצר הרשע נתערבו בפרס ויון ושאר האומות ונולדו להם בנים בארצות הגוים, ואותן הבנים נתבלבלו שפתם והיתה שפת כל אחד ואחד מעורבת מלשונות הרבה, וכיון שהיה מדבר אינו יכול לדבר כל צורכו בלשון אחת אלא בשיבוש, שנאמר: 'ובניהם חצי מדבר אשדודית' וגו' ואינם מכירים לדבר יהודית, וכלשון עם ועם, ומפני זה כשהיה אחד מהן מתפלל תקצר לשונו לשאול חפציו או להגיד שבח הקדוש ברוך הוא בלשון הקדש עד שיערבו עמה לשונות אחרות.

מצוות עשה להתפלל בכל יום

תפילה שלמה, היא תפילת רבים המתקיימת בציבור, כפי שנראה בהמשך, אך נפתח בדברי הרמב"ם בתחילת הלכות תפילה:

"מצוות עשה להתפלל בכל יום, שנאמר: 'ועבדתם את ה' אלקיכם', מפי השמועה למדו שעבודה זו היא תפילה, שנאמר: 'ולעבדו בכל לבבכם'. אמרו חכמים: אי זו היא עבודה שבלב, זו תפילה, ואין מנין התפילות מן התורה, ואין משנה התפילה הזאת מן התורה, ואין לתפילה זמן קבוע מן התורה."

לפי הרמב"ם מצוות התפילה היא מן התורה, וזמני התפילות, מספרן ונוסחן, הכל מדרבנן.

התפילה - ממשוה רבנו ועד עזרא

ממשיך הרמב"ם¹:

"...חיוב מצוה זו כך הוא, שיהא אדם מתחנן ומתפלל בכל יום ומגיד שבחו של הקדוש ברוך הוא ואחר כך שואל צרכיו שהוא צריך להם בבקשה ובתחינה, ואחר כך נותן שבח והודיה לה' על הטובה שהשפיע לו כל אחד לפי כוחו.

² רמב"ם הלכות תפילה שם א, ד.

¹ רמב"ם הלכות תפילה שם א, ב-ג.

"בכל מה שתיקנו חכמים ז"ל אין שום הפרש, ואם יש מנהג חלוק הוא בדבר שאין בו איסור כמבקרי אבלים בשבת אם יאמרו להם שלום וכיוצא בזה, ובחילוף מנהג נוסח התפילות כפי המקומות אין שום חילוף בדבר עיקרי כמו בקריאת שמע ובברכותיה, כי כולם מוסכמים שהם ג' ברכות בשחר וד' בערב, וי"ח ברכות בתפילת צהריים בוקר ערב, ומוספין ונעילה, וכל שאר הברכות שתיקנו אנשי כנסת הגדולה, ולא נפל חילוק מנהג כי אם במיעוטן בנוסח שלהן מבלי חילוף ענין כוונת כל ברכה ושמירת סדרה".

אשכנזים, ספרדים, תימנים, טריפולטאים, רומנים, הונגרים וכו', אצל כולם מבנה התפילה הוא אותו מבנה ויסודות האמונה הם אותם יסודות. גם אם יש חילוקי מנהגים בדברים מסוימים, בדברים העיקריים כולם מודים ונוהגים מנהג שווה.

מתפילת יחיד לתפילת ציבור

ממשיך המב"ט:

"מזמן משה רבינו ע"ה עד כנסת הגדולה היתה השכינה נגלית במקום הקרבן והיתה נבואה עדיין בישראל, והיתה נשמעת תפילת כל יחיד ויחיד וברכתו לאל יתברך על הנאתו מזה העולם.

וזהו הטעם אצלי על מה שנראה כי באותו הזמן לא היו מתקבצים ישראל בכל מקומות מושבותם ערב ובוקר וצהריים במקום מיוחד להתפלל בו תפילת ציבור אלא כל אחד היה מתפלל ביחיד במקום שיזדמן לו, כי לא מצאנו בנביאים וכתובים תפילת ציבור עד אחר החורבן, שתיקנו אנשי כנסת הגדולה י"ח ברכות ודברים שבקדושה שאינן בפחות מעשרה, וגם כי משה תיקן להם לישראל שיהיו קורין בתורה בשני ובחמישי ושבת והוא בכלל הדברים שאינן בפחות מעשרה, אפילו הכי לענין התפילה שלא היתה סגנון אחד בפי הכל אלא כל אחד כפי צחות לשונו, נראה שכל אחד היה מתפלל ביחיד במקום שיזדמן לו והיתה תפילתו נשמעת כשל רבים לפני השכינה הנגלית במקום הקרבן".

בזמן הבית, אנשים שבשדות הרגישו את הסליחה והכפרה שבאו לעולם עם כל הקרבת קרבן בבית ה' ואת השראת השכינה שמשרה ה' על בניו בכל עת ובכל שעה. אותה הרגשה שאנו

וכיון שראה עזרא ובית דינו כך, עמדו ותיקנו להם שמונה עשרה ברכות על הסדר, שלוש ראשונות שבח לה' ושלוש אחרונות הודיה, ואמצעיות יש בהן שאלת כל הדברים, שהן כמו אבות לכל חפצי איש ואיש ולצרכי הציבור כולן, כדי שיהיו ערוכות בפי הכל וילמדו אותן ותהיה תפילת אלו העלגים תפילה שלימה כתפילת בעלי השוון הצחה, ומפני ענין זה תיקנו כל הברכות והתפילות מסודרות בפי כל ישראל כדי שיהא ענין כל ברכה ערוך בפי העילג".

חז"ל תיקנו נוסח של תפילה שכולל בתוכו את הבקשות הנדרשות לפי הנוסח השלם והמדויק בהתאם לצרכים הרוחניים והגשמיים שכל יהודי זקוק להם.

לשון פשוטה עם עומק של כוונה

על דברים אלה מוסיף רבנו בחיי בספרו "כד הקמח"³:

"וצריך אתה לדעת כי מימות משה רבינו עד אנשי כנסת הגדולה היתה התפילה בישראל בלתי מסודרת בתיקון שווה לכולנו, שהיה כל אחד ואחד עושה מליצה ומתפלל לעצמו כפי ידיעתו וחכמתו וצחות לשונו, עד שבאו אנשי כנסת הגדולה ותיקנו תפילה זו של שמונה עשרה כדי שתהיה תפילה מסודרת שווה לכל ישראל, ועל כן תיקנו אותה בלשון פשוט ומובן יותר מדאי כדי שלא יתבלבלו הרעיונים בהבנת הלשון וכדי שיהיו כל ישראל שווין בה בין החכמים בין הטיפשים.

אמנם תיקנו אותה בכוונה גדולה ובהשגחה עצומה, ולכך סידרו שלוש ברכות של שבח לפני התפילה, והן: אבות וגבורת וקדושת השם. ושלוש ברכות לאחריה, והן: עבודה והודאה וברכת כהנים. וסידרו לנו באמצע י"ב ברכות, ואחר כך תיקנו ביבנה ברכת המינים כדי להשלים י"ג ברכות באמצע שהם כלל כל צרכי בני אדם. וכל זה לא היה במקרה כי אם בעיון גדול מוכרח ומוצרך".

מצד אחד חז"ל תיקנו את התפילה בלשון פשוטה, שווה לכל נפש, ומצד שני הם לא ויתרו על עומק הכוונה שבכל מילה ומילה.

בדברים העיקריים כולם מודים

נקודה נוספת הנוגעת לנוסח התפילה ומאירה אותו באור חדש, אלו דבריו של המב"ט, רבי משה מטראנ' ⁴, בספרו "בית אלקים"⁵:

³ כד הקמח ערך תפילה.

⁴ רבי משה מטראנ' (ספר-צפת), הר"ס-הש"ם - בן למשפחת חכמים ממגורשי ספרד. בגיל שמונה עשרה, לאחר שרכש השכלה תורנית מקיפה אצל דודו, רבי אהרן מטראנ', באדריאנופול, עלה לארץ ישראל, השתקע בעיר צפת ולמד תורה אצל רבי יעקב בירב, רבו המובהק. בגיל עשרים

וחמש התמנה לחבר בית הדין של רבי יעקב בירב, וזכה להיסמך על ידי מורו יחד עם רבי יוסף קארו שהגיע גם הוא לצפת באותן שנים. במשך חמישים וארבע שנים ישב המב"ט בבית הדין בצפת ועסק בהרבצת תורה וכתובות תשובות לשאלות שהופנו אליו מרחבי העולם היהודי. המב"ט היה חברו של רבי יוסף קארו והם הרבו לדון יחד בענייני הלכה, לצד מקרים של מחלוקת ואי הסכמה. לאחר פטירת רבי יוסף קארו שימש במשך חמש שנים כאב בית הדין. מחבר הספרים: "קריית ספר" - בירור לגבי כל דין אם הוא מדאורייתא, או על פי שלוש עשרה מידות שהתורה נדרשת בהן, או לפי הלכה למשה מסיני או מדברי חכמים ותקנותיהם, "בית אלקים" - כולל שלושה חלקים: שער התפילה, שער התשובה, ושער העיקרים. לספר צורף גם פרק מיוחד הכולל ביאור על פרק שירה.

⁵ בית אלקים שער היסודות, פרק לח.

דניאל התפלל שלוש תפילות ביום

"החתם סופר"⁷, רבי משה סופר⁸, היה אחד מגדולי הלוחמים בתנועה הרפורמית. באחת מתשובותיו כנגד ה'מתחדשים' כתב על ראשיתה של התפילה, וכה דבריו:

"מה אשיב, הלא ידוע ומפורסם כי 'דניאל איש חמדות' תלת זימני ביומא הוי בריך על ברכותי ומצלי מודי קדם אלהא כל קבל דהוא עבד מקדמת דנא. מבואר מזה, שגם מקדמת דנא טרם שנגזרה גזירת הכשדים, הוי מתפלל שלוש פעמים בכל יום ויום ולא בשבת לבר.

וחז"ל בברכות לא ע"א אמרו: מן קדמת דנא אפילו בזמן שבית המקדש קיים, כדאיתא התם, יכול בגולה הוחלה, עיין שם היטב, אבל לכל הפחות נילוף מיניה שגם קודם היותו בעת צרה וגזרה היה מתפלל בכל יום. ומשום הכי לא הבאתי ראיה מדוד המלך ע"ה 'ערב ובוקר וצהריים אשיחה ואהמה', כי יש מקום לבעל דין לחלוק שהיה זה בעת צרתו, אבל דניאל אשר תילתא במלכותא הוי שליט והתפלל ג' פעמים בכל יום ויום ומסר נפשו לגוב אריות ומשמים הסכימו על ידו ונעשה לו נס וניצול ולא עביד רחמנא ניסא לשקרי, ואחר כך כשנבנה בית המקדש, בית שני, והקריבו בו קרבנות, הרי מבואר במסכת תמיד ויומא ופרק קמא דברכות, שגם כהנים בעבודתם התפללו י"ח וברכו ברכות יוצר אור ואהבה רבה כמונו, ולא עוד אלא שהתפללו על צמיחת קרן דוד המלך ע"ה. ואך על פי שהיה להם מלכות בית חשמונאי והורדוס, כדמשמע ביומא נג ע"ב, ולא יעדי עביד שולטן מדבית יהודא. ומשנתו של רבינו הקדוש ושני תלמודים שחברו אחר החורבן מלאים מדין התפילה בכל יום, והדעת נותן כן כיון שציונו ה' לעמוד לשרת לפניו במקדשו יום יום בתמידין ומוספין, אם כן אחר החורבן כל מי שמודה שהתפילה היתה עבודה רצויה בין אדם למקום יתברך שמו, אם כן מחויב הוא להתפלל בכל יום ויום במקום העבודה המעשיות, כיון שרצונו יתברך שנעבדהו בכל יום".

השראת השכינה בבית שני אינה אותה השראת שכינה שהיתה בבית ראשון, ולכן כבר בבית שני כשמקדש ה' עוד עמד על תלו, החלו להתפלל שלוש תפילות ביום.

ההוכחה מדניאל המאוחר ולא מדוד המלך שחי לפניו, נובעת מכך שלגבי דוד המלך ניתן לומר שתפילותיו באו מתוך צרה

⁷ שו"ת חתם סופר ח"ו ליקוטים סימן פד.

⁸ הרב משה סופר (פרנקפורט על נהר מיינ-פרשבורג), התקנ"ג-ה'ת"ר - נודע בכינויו החת"ם סופר (על שם ספרו חידושי תורת משה), מגדולי הרבנים והפוסקים בדורות האחרונים. שימש כרב בערים דרזניץ, מטרסדורף (הונגריה - כיום מטרסבורג שבאוסטריה) ופרשבורג (כיום ברטיסלבה בירת סלובקיה). בפרשבורג הקים ישיבה גדולה שאליה הגיעו תלמידים מארצות רבות עד שהגיע מספרם לכחמש מאות ועמד בראשה כשלושים ושש שנה - עד יום מותו. שמו של החת"ם סופר יצא לתהילה בכל קהילות ישראל. חיבר ספרי שו"ת, חידושים על הש"ס, פירוש על התורה ופירוש על הגדה של פסח.

מרגישים בזמננו ברגעים העליונים ביותר בשנה, בתפילת נעילה של יום הכפורים, הרגיש אדם פשוט בישראל בחיי היומיום שלו.

השראת שכינה על ידי כוח הציבור

בימינו, אנו באים לידי השראת שכינה על ידי כוח הציבור. רבנו הרצ"ה⁶ מדבר על כך בהרחבה במקומות רבים, וכך מבואר באחת משיחותיו:

"יש בהלכה הבחנה חמורה ויסודית בין קרבנות ציבור לקרבנות יחיד. הצדוקים טשטשו את ההבדל בין קדושת הציבור לקדושת היחיד, וטענו שיחיד יכול להתנדב ולהביא קרבן ציבור. המלחמה בין חז"ל לבין הצדוקים בנושא זה היתה נוראה ואיומה, לחיים ולמוות. אין להעלות על הדעת שיהודי אישי-פרטי יביא קרבן ציבור! חס ושלום! קרבן ציבור הוא ענין אלקי. ציבור הוא ענין אלקי. 'עם זו יצרת לי תהלתי יספרו'. אין לטשטש את הגבולים. הקדושה הציבורית הישראלית אינה קדושה שנעשית על ידינו. אתה בחרתנו, אתה עשית אותנו, 'אתה הוא ה' האלקים אשר בחרת באברהם'. טשטוש ההבדל בין קדושה ציבורית לבין קדושה אישית, בין מעשה ה' ובריאת ה' לבין מעשה אדם, מסוכן ביותר ועלול לגרום לכל מיני עבודה זרה, לכפירה ולמינות. בודאי שיש מקום לקרבן יחיד ולקדושת היחיד, אבל ענינו אינו מתחיל מן היחידיות אלא מן הציבוריות. ואין זה מפריע כלל ליחיד להתקדש, לנדור ולהתנדב. קיימת קדושת נזירות וזו מסכת גדולה מאוד, אבל יש להתבונן ולהבין את החילוק בין קדושת ציבור לקדושת יחיד, ולא לטשטש את ההבדל בין שני מושגים אלה בשום פנים ואופן. את קדושת הציבור לא אנחנו יוצרים! ציבור פירושו 'כפיית הר כניגית! בעל כורחנו אנחנו שייכים מתוך כפייה אלקית לדורות אלה, להיסטוריה זאת, ולמציאות של 'עם זו יצרת לי'. כשלא מבינים את ההבדל בין יחיד לציבור, מופיעים בלבולים כמו אלו של הצדוקים. אם יעלה על דעתו של אדם פרטי יחיד - אפילו גוי - להתקדש ולהיות פרוש, יש לזה מקום, אבל צריך לדעת שזהו ענין אינדיבידואלי".

קדושת הציבור בישראל, היא קדושה אלקית. יחיד לא יכול לנדב קרבן ציבור, כי 'ציבור' זה לא 'שותפים', 'ציבור' זה מושג חדש עם הגדרות ייחודיות. אצל אומות העולם, מושג הציבור נועד להגדיל את כוחו של היחיד ולתת לו מעמד של כבוד ורווחה כלכלית גדולה יותר, ואילו אצל ישראל הציבור הוא בעל ערך עצמי.

בבית המקדש הקרבנו קרבנות ציבור, ומאז החורבן מושג ה'ציבור' נשמר על ידי תפילת הציבור.

⁶ שיחות הרצ"ה במדבר עמ' 408.

סיבת מגפת הדבר שפרצה בימי דוד וגבתה מחיר דמים כבד של שבעים אלף מתים, וכך כתבו חז"ל:

"כל אותם אוכלוסיין שנפלו, על ידי שלא תבעו את בנין בית המקדש. והלא דברים קל וחומר, ומה אלו שלא ראו את בית המקדש, כך אנו על אחת כמה וכמה.

לכך התקינו נביאים הראשונים שיהיו ישראל מתפללין בכל יום שלושה פעמים 'אנא השב שכינתך לציון'."

גם היום אנו נתבעים על כל מאמץ שאנו חוסכים מדרשה וגעגועים לבנין בית ה' וגילוי כבוד מלכותו יתברך בעולם.

יצייר בדמיונו שהוא כנגד ירושלים

בשר"ת הרמב"ם¹¹ מובא, שכדי שיוכל המתפלל לכוון ליבו לירושלים, עליו להקפיד להתפלל לפני חלון פתוח, וזו לשונו:

"גם לכוון פניו לחלון פתוח לאויר, כדי שיצייר בדמיונו, שהוא כנגד ירושלים ואין חוצצין בינו ובינה לא קיר ולא קורות, לפי שהוא דיבר בחלונות, שיעבור מבט הרואה מהם באויר ובמרחב. ואין ספק שדימויו של זה ותיאורו מחייבים כוונה גדולה."

כלומר על המתפלל לצייר בעיני רוחו שאין דבר החוצץ בינו ובין ירושלים, ולב ליבה של התפילה הוא הציפיה הגדולה לראות בשוב ה' ציון.

וצוקה ולא כתפילה קבועה שלוש פעמים ביום, ואילו לגבי דניאל, שהיה מיועציו הקרובים של נבוכדנצר מלך בבל, אין לומר שהתפלל מתוך צער וכאב בשעת צרה, שכן זכה בחייו לעדנה גדולה כאשר כיהן בתפקידים בכירים בממלכה. הכתוב מעיד שדניאל היה מתפלל שלוש פעמים ביום, ומוכח שהתפילה שלוש פעמים ביום היתה נהוגה כבר בתקופתו.

חביבה תפילה יותר ממאה מעשים טובים

במדרש תנחומא⁹ דרשו חז"ל:

"והיה כי תבא אל הארץ' (דברים כו, א), 'היום הזה ה' אלקיך מצוך לעשות' וגו' (דברים כו, טז), זה שאמר הכתוב 'בואו נשתחוה ונכרעה נברכה' וגו' (תהלים צה, ו), ומה תלמוד לומר 'נשתחוה ונכרעה', אלא צפה משה שבית המקדש עתיד ליחרב, וביכורים עתידין לפסק, עמד והתקין להם לישראל שיהו מתפללין שלוש פעמים בכל יום, שחביבה תפילה לפני הקדוש ברוך הוא ממאה מעשים טובים."

משה רבנו, ברוח קדשו, מזהה את חורבן בית ה', ומתקן לישראל שלוש תפילות ביום.

אנא השב שכינתך לציון

דברים דומים אנו מוצאים ב"ילקוט שמעוני"¹⁰, שם מובאת

⁹ מדרש תנחומא (בבור) פרשת כי תבוא א.

¹⁰ ילקוט שמעוני שמואל ב' רמז קסה. וראה גם רמב"ן במדבר טז, כא.

¹¹ שו"ת הרמב"ם סימן רטז.